

Summary

The article deals with the socio-psychological characteristics of aggressive behavior among adolescents. The role of the factors that contribute to the formation of aggressive adolescents, including: specific training in formal institutions of socialization, peer group influence and adolescent subculture, the influence of the media. The analysis of the situational factors of aggressive behavior.

Key words: aggression, behavior, aggression, adolescence, institutions of socialization, family, educational institutions, teenage subculture media.

УДК 159.922

Мудрак І.А.

МЕТОДИЧНИЙ ТЕЗАУРУС ДІАГНОСТИКИ ОСОБИСТІСНОЇ ТРИВОЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ЗАКЛАДУ

Анотація

У статті йдеться про психологічні особливості та методичну базу діагностики тривожності підлітків, які відбувають покарання у пенітенціарному закладі. Розкрито основні методичні підходи та специфіку психодіагностичної роботи з підлітками-колоністами, зокрема в ракурсі вивчення їхньої тривожності.

Ключові слова: пенітенціарний заклад, позбавлення волі, підлітки-колоністи, тривожність, депривація.

Аннотация

В статье идет речь о психологических особенностях и методической базе диагностики тревожности подростков, которые отбывают наказание в пенитенциарном учреждении. Раскрыты основные методические подходы и специфика психодиагностической работы с подростками-колонистами, в частности в ракурсе изучения их тревожности.

Ключевые слова: пенитенциарное заведение, лишение свободы, подростки-колонисты, тревожность, депривация.

Постановка проблеми. Для успішної ресоціалізації як поновної соціалізації депривованих підлітків-колоністів, насамперед для проведення консультаційної та корекційної роботи, потрібно залучення сучасних психодіагностичних методів, адже якраз на підставі отриманих даних можна вибудовувати психореабілітаційні тактики і стратегії їхнього повернення до суспільства. Упродовж тривалого часу нами здійснюється моніторингово-діагностична робота з депривованими дітьми, які, перебуваючи в режимі ізоляції, відчувають ще й додатковий негативний вплив різновидових обмежень комунікативного, сімейного, сенсорного, харчового та іншого походження.

Про необхідність багатовекторного діагностичного обстеження вихованців пенітенціарних закладів йдеться в дослідженнях О. Глоточкина, Я. Гошовського, М. Костицького, В. Медведєва, В. Пірожкова, О. Сєверова, В. Синьова та інших, адже крім юридичних аспектів проблеми перевиховання делінквентних осіб не менш важливими є власне психологічні засоби і технології [].

Перебування у пенітенціарній установі, особливо ж тривале, породжує величезний спектр проблем людської агресивності, тривожності, депресивності, фрустрованості та інших деструктивних психостанів, які ускладнюють як перебіг життєдіяльності в колонії, так і спотворюють усвідомлення подальших життєвих сценаріїв, істотно гальмуючи успішність ресоціалізації. Особливо актуальним психологічним феноменом, що найчастіше проявляється в умовах пенітенціарного закладу є різноспрямована та різномодальна за своєю суттю й параметрами тривожність.

На наш погляд, основною проблемою існування підвищеного рівня тривожності в депривованих дітей є досить часте культивування норм надмірної депривації, авторитарної соціалізації з боку адміністрації закладу, що призводить до пригнічення особистості, ослаблення механізмів психологічного захисту вихованця та до переживання невизначеності, депресивності, а отже й загальної особистісної амбівалентності. Найчастіше така ситуація проявляється у вербальній і фізичній інструментальній агресії на рівні міжособистісних взаємин, коли спрацьовують механізми озлоблення, помсти та відбуваються образи й побої низькостатусних вихованців або „новачків”. Перебування на етапі адаптації до специфічної субкультури пенітенціарного закладу є найтипівішим маркером різновидової тривожності депривованих дітей. До стану перманентної тривожності також можуть призводити невпевненість у власних статусно-рольових позиціях, попередній девіантний стиль життєдіяльності, які іноді можуть знаходити вихід навіть у суїцидальних спробах.

Мета статті – обґрунтування методичної бази для різнобічного вивчення тривожності підлітків в умовах пенітенціарної установи.

Результати теоретичного аналізу проблеми. Програма дослідження будується на методологічних принципах діяльнісного підходу. Вивчення психічних явищ у контексті діяльності допускає розгляд їх регулюючих функцій у провідній діяльності з урахуванням вікового етапу розвитку (для підлітків це – навчальна робота, ділове і міжособистісне спілкування з однолітками, вчителями, батьками), поєднання об'єктивно-психологічного аналізу з власне психологічним дослідженням, проведення багаторівневого дослідження, що включає у тому числі й особистісний рівень, поєднання дослідницьких, формувальних і корекційних процедур і методів. У зв'язку з цим тривожність на особистісному рівні розглядається нами як інтеграційна характеристика цілісного механізму психічної регуляції діяльності, а діяльність - як основний чинник формування тривожного типу особистості загалом. *За одну з ключових позицій слід обрати факт ув'язнення особистості як спосіб позбавлення її волі, а отже потрібно враховувати і весь спектр пенітенціарності та його вплив на підліткову психіку, зокрема тривожність.*

Виходячи з окреслених вище закономірностей, у проведених нами дослідженнях велика увага приділена об'єктивно-психологічним життєвим проявам тривожності кололністів, тобто врахування як актуалгенезу, так і

впливу попереднього (здебільшого девіантго, проблемного, дискомфортного і депривованого) досвіду. На підставі врахування таких позицій, а також завдяки результатам об'єктивного наукового експерименталізму робилися висновки про феномен тривожності у підлітків пенітенціарного закладу. Вивчення тривожності як системного утворення особистості тісно взаємопов'язане з виявленням специфіки характеру і темпераменту, а також з урахуванням ускладненої соціальної ситуації розвитку – колонія як виправно-трудоий заклад ресоціалізації.

Аналітичні узагальнення і висновки про тривожність як про інтегральну властивість особистості робилися на підставі врахування зв'язків різних властивостей особистості з об'єктивно-психологічними параметрами тривожності. Тому для потужної й багатогранної психодіагностики і вивчення тривожності підлітків нами відбиралися найпродуктивніші методи, які дозволяли вивчити різноманітні якісні і психодинамічні властивості тривожної особи, яка відбуває покарання в пенітенціарному закладі.

Констатувальне дослідження особистості тривожного підлітка відбувалося з урахуванням того, що воно тісно пов'язане з формувальними ресоціалізаційними техніками і процедурами. Сумарно засадові положення емпіричного дослідження, його пілотажний, констатувальний і формувальний етапи враховували такий основний сутнісно-функціональний підхід – досягнення за допомогою релевантних і валідних методів на репрезентативній вибірці найширшого констатування психологічних особливостей досліджуваних з різнотипних закладів – загальноосвітнього і пенітенціарного.

Завдяки застосуванню тезаурусу методик на складноструктурованій вибірці підлітків (норма – депривація) ми прагнули здійснити якнайширший системно-констатувальний зріз їхніх основних індивідуальних і соціально-психологічних проблем, насамперед з метою забезпечення адекватних формувальних ресоціалізаційних зусиль і засобів для нейтралізації надмірного прояву різновидової тривожності.

Для проведення розгалуженої діагностичної роботи з вихованцями пенітенціарного закладу (та їх однолітків із загальноосвітньої школи) ми використали пакет валідних і достовірних методів, які склали, по суті, цілісний дослідницький тезаурус для отримання надійної та значущої інформації. Упродовж безпосередніх емпіричних проб ми використовували такі методи:

1. Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури насамперед у ракурсі ключових дефініцій: «підлітки», «тривожність», «пенітенціарна депривація» тощо.

2. Метод спостереження та експертних оцінок. Експертиза здійснювалася з використанням карти спостережень Д. Стотта (скорочений варіант).

3. Метод соціометричних вимірів персонального статусу підлітків у групі однолітків за морально-діловим критерієм оцінки.

4. Анкетні методи: а) стандартизований опитувальник для вивчення особистості (Р. Б. Кеттел – підлітковий варіант); б) методика вивчення емоцій «основних модальностей» (Л. А. Рабінович); в) шкала самооцінки ситуативної тривожності (Ч. Д. Спілбергер); г) шкала самооцінки особистісної тривожності (Ч. Д. Спілбергер); д) «Методика вимірювання рівня тривожності» (Ж. Тейлора); е) тест шкільної тривожності (Б. Філіпс); ж) методика вивчення самооцінки (Дембо-Рубінштейн); з) «Шкала «явної» тривожності» (А. Прихожан); і) «шкала самотності» (Д. Рассел); к) особистісна шкала проявів тривоги (Т. А. Немчин).

5. Малюнкові проби для оцінки тривожності: а) тест «Будинок. Дерево. Людина» (Д. Бак); б) методика «Кінетичний малюнок сім'ї» (Г. Хоментаскас-Беляускайте).

6. Метод лабораторного експерименту «Мотиваційно-результативна методика» О. Дашкевича, який дозволяє проводити об'єктивно-психологічний аналіз механізмів психічної регуляції діяльності, що моделює екстремальні чинники. Ця методика дозволяє створити керовані з боку експериментатора ситуації, у яких моделюються умови, що сприяють актуалізації процесів емоційно-вольової психорегуляції, основних мотиваційних тенденцій, використовувати чинник дозованої трудності вирішуваних завдань, варіюючий рівень суб'єктивної впевненості в їх виконанні, зворотну інформацію про успішні і невдалі результати. Мотивація, цілепокладання і оцінка результатів здійснюються із залученням критеріїв оцінки, що базуються на соціальних нормах результативності. Реєстрація параметрів емоційно-вольової регуляції діяльності дозволяє вивчити аспекти психорегуляції тривожності як особистісного утворення. Рухова діяльність випробовуваних здійснюється за допомогою сенсомоторних дій і операцій, що створює можливість вивчати, у тому числі, і психомоторну активність. У пенітенціарному закладі такий підхід був дещо ускладнений режимними моментами життєдіяльності колоністів, які однак були істотно нейтралізовані.

7. Сучасні методи статистичної обробки даних, зокрема кореляційний, факторний і дисперсійний аналіз.

Детальніша характеристика кожного із використаних методів презентована нижче.

Метод спостереження та експертної оцінки. Виходячи із завдань емпіричного дослідження для спостереження нами були вибрані повсякденні й найтипівіші життєві прояви тривожності підлітка в зовнішніх виявах станів поведінки, в об'єктивних ситуаціях і результатах їхньої діяльності. Основною вимогою була доступність для фіксації та кількісної оцінки. До спостереження за членами вибірки із загальноосвітньої школи залучалися батьки, вчителі, що добре знають досліджуваних, тоді як у пенітенціарному закладі такими були психолог, соціальний педагог, учителі, дирекція ЗОШ у колонії. З метою фіксації ряду параметрів застосовувалося експертне оцінювання, зокрема експерти отримували детальний список поведінкових проявів тривожності,

які слід виявити у спостережуваних. З цією метою, зокрема, використовувалася карта спостережень Д. Стотта. Виділялися однозначні, помітні і відносно елементарні фрагменти тривожної поведінки дитини, які згруповувалися у певні синдроми. В реєстраційному бланку пропонувалося закреслювати ті цифри, які відповідали формам тривожної поведінки (фрагментам), найбільш характерним для цієї дитини. Центральна вертикальна риска відділяла більш виражені прояви (справа) від менш виражених (зліва). При підрахунку симптоми тривожності, що знаходилися зліва від вертикальної риски, оцінювалися одним балом, справа – двома балами. Також нами підраховувалася сума балів з кожного синдрому і загальний «коефіцієнт дезадаптованості» за сумою балів з усіх синдромів. Значна кількість закреслених фрагментів поведінки у дитини дає можливість зробити висновок про серйозну вираженість порушень у розвитку особистості і поведінки «тривожного» підлітка, визначити його найхарактерніші об'єктивно-психологічні синдроми. На початку опису кожного з симптомомокомплексів дається їх аббревіатурне позначення.

Для прикладу, розглянемо детальніше один з параметрів для того, щоб розкрити характер і змістово-функціональну суть застосування цього методу в психодіагностичній роботі з підлітками-колоністами та їхніми однолітками із загальноосвітньої школи.

Параметр «Невротичні симптоми» – НС: підліток заїкається, запинається, важко «витягнути з нього слово», говорить безладно, часто моргає, безцільно рухає руками, ходить підстрибуючи, смоче палець, часто гризе нігті, ручку, інші предмети.

До заповнення карт залучалися вчителі, що ведуть основні дисципліни (українську мову, математику (алгебру), іноземну мову, географію), класні керівники і батьки досліджуваних, шкільний психолог був одним з експертів. Надійність отримуваної інформації збільшувалася завдяки усереднюванню думок групи експертів (8-12 осіб), які знали підлітків тривалий час. Аналогічно процедура відбувалася у пенітенціарному закладі, однак з урахуванням того, що експертами через специфіку установи закритого типу не могли бути батьки досліджуваних.

Емпіричні зрізи у вигляді інших спостережень проводилися на двадцяти уроках фізкультури, історії, математики, іноземних мов, на перервах і в процесі всього безпосереднього психологічного дослідження. Все це доповнювалося спостереженням поведінки підлітків поза навчальною діяльністю (10 годин). Слід відзначити, що спостереження з ряду параметрів тривожності здійснювалися упродовж усього навчального року.

Для детальнішого розкриття методу спостереження, використаного в нашій роботі, розглянемо як приклад спостереження за однією з груп параметрів. Нами, наприклад, фіксувалися такі конкретні прояви пізнавальної активності: ефективність навчальної діяльності; підняття руки на уроці; правильні відповіді на запитання вчителя; додаткові питання, що задаються

учнями; кількість запізень на урок; час виконання завдання на уроці; вибір завдань різної складності; відволікання при виконанні завдання. За кожне спостереження з цього параметру підліток міг набрати від 0 до 30 і більше балів. Результати усереднювалися шляхом ділення суми балів на число спостережень.

Зі шкільної документації (журнали, особові справи) бралася інформація про успішність учнів, також враховувалися поточні оцінки з різних предметів. Розраховувався усереднений показник успішності учня упродовж року.

Соціометричний метод. Проведення соціометричного дослідження включало: визначення цілей дослідження – вивчення проблем авторитету і лідерства, соціально-психологічної сумісності; визначення формальних критеріїв морально-ділових, організаторських якостей підлітка. Описувалися ситуації, що вимагали планування спільної діяльності (виконання завдання), організації інших досліджуваних на виконання важливого навчального завдання. У кореляційну матрицю закладався показник, що був результатом від кількості «знехтуваних» і «прийнятих» з точки зору цього критерію. Кожен підліток оцінювався групою однолітків у кількості 25-28 осіб. Загалом, на основі соціоматриці підраховувалися персональні індекси: а) позитивних виборів; в) негативних виборів.

Психофізіологічні показники тривожності. Упродовж емпіричних студій ми використали показники частоти серцевих скорочень (частота пульсу), прояв моргального рефлексу («часте моргання»), різноманітні рухові реакції (безцільний рух руками, різноманітні «тики», гризіння нігтів, смоктання пальців тощо). Фіксація та реєстрація об'єктивних ознак тривожності здійснювалася безпосередньо в процесі включеного спостереження в ході звичайного уроку і уроку стресогенного (контрольна робота) у різних видах навчальної діяльності. Пульсометрія використовувалася в стані психічного спокою (поза заняттями) і в ситуації очікування перевірок рівня знань, очікування оцінки (перед контрольними роботами, перед поясненням оцінок за них і тому подібне). Процедура пульсометрії також здійснювалася до і після процедури ранкового і вечірнього шиккування та перевірки представниками адміністрації пенітенціарного закладу присутності всіх колоністів.

Анкетні методики. *Стандартизований особовий опитувальник Р. Б.Кеттела.* У використаному нами варіанті опитувальник містить 12 шкал для виміру ступеня вираженості рис особистості, функціонально незалежна природа яких встановлена у ряді факторно-аналітичних досліджень. Це такі чинники: фактор «А» – теплота; «В» – абстрактне мислення; «С» – емоційна стійкість; «Д» – неврівноваженість; «Е» – лідерство; «F» – безпечність; «G» – відповідальність; «H» – соціальна сміливість; «I» – чутливість; «O» – тривожність, «Q₃» – вольовий самоконтроль, «Q₄» – емоційна напруженість. Опитувальник доступний для групового застосування, хоча може проводитися й індивідуально з кожним із досліджуваних.

Методика дослідження самооцінки (Рембо-Рубінштейна). Згідно з інструкцією в цьому методі досліджуванім пропонується набір слів-антонімів (розумний – безглуздий, веселий – сумний і так далі). Досліджуваний повинен визначити рівень вираженості у себе цих якостей. Експериментатор креслить на аркуші паперу вертикальну лінію певного розміру і повідомляє випробовуваному, що на верхньому полюсі знаходяться, наприклад, найрозумніші, а на нижньому – найбезглуздіші. Обстежуваного просять позначити олівцем своє місце на лінії. Водночас такі ж вертикальні лінії малюються і для виявлення самооцінки на інших шкалах. В діагностичних пробах з підлітками-колоністами та їхніми однолітками з масової школи нами використані параметри: розумний, веселий, замкнутий, дбайливий, стриманий, агресивний, товариський, спокійний, нервовий, тривожний. Зміст кожного параметра доступно роз'яснювався підліткам перед процедурою самооцінки. Згодом у завершальній бесіді з досліджуванім уточнювалися його уявлення про особливості його самооцінки, наявні проблеми, його власні уявлення про тривогу, агресію, товарищів, веселу, сумну людину і про ряд інших характеристик. Нам було важливо з'ясувати, як підліток мотивує свій вибір, наскільки критично ставиться до себе, до своїх особистісних якостей.

Методика для визначення рівня вираженості основних модальностей емоцій (Л. А. Рабиновича). За допомогою цієї методики можна отримати індивідуальні оцінки вираженості трьох стійко домінуючих емоційних переживань: «радість», «гнів» і «страх», прояви яких не обов'язково пов'язані з надзвичайними емоційними подіями, стимулами або ситуаціями. Виявляються характерні поєднання, комбінації різних емоційних особливостей. Своєрідність емоційних переживань різних модальностей надає емоційній поведінці певний відтінок, афективний тембр. Якраз такий підхід дозволяє «зчитати» Вплив пенітенціарності на психоемоційні компоненти тривожності.

Шкала самооцінки ситуативної тривожності (Ч. Спілбергера). Проводиться анкета, за допомогою якої з'ясовується частота виникнення стану тривожності у зв'язку з особливими ситуаціями. У методиці використовується шкала самооцінки. Ситуативна (чи реактивна) тривожність вимірюється за результатами оцінки двадцяти суджень (10 з них характеризують наявність емоцій напруженості, занепокоєння, заклопотаності, а 10 – відсутність тривожності). Виділяються три рівні вираженості ситуативної тривожності: низький, середній, високий.

Шкала самооцінки рівня особистісної тривожності (Ч. Спілбергера). Особистісна шкала самооцінки (за Ч Спілбергером) включає 20 питань. Нею вимірюється тривожність як властивість особистості. Сумарний показник за шкалою Спілбергера дозволяє визначити рівень вираженості особистісної тривожності : до 30 балів – низький; від 30 до 45 балів – середній; понад 45 балів – високий.

Тест шкільної тривожності (Б. Філліса). За цією методикою вивчається рівень і характер тривожності учнів, пов'язаної зі школою. Задаються питання

про те, як дитина відчуває себе в школі, аналізується загальний внутрішній емоційний стан, що визначається наявністю певних тривожних синдромів (чинників) і їх кількістю. Аналіз проводиться з ряду синдромів: 1) загальна тривожність до школи; 2) переживання соціального стресу; 3) фрустрація потреби в досягненні успіху; 4) страх самовираження; 5) страх ситуації перевірки знань; 6) страх невідповідності очікуванням оточення; 7) фізіологічна опірність стресу; 8) проблеми і страхи в стосунках з учителями.

Фіксуються також рівні вираженості тривожності : високий, середній, низький.

Шкала «явної» тривожності (Дж.Тейлор в адаптації А. Прихожан). Шкала містить 53 питання, 42 з яких орієнтовані на виявлення різних показників тривожності і 11 – на діагностику тенденцій дитини спотворювати свої відповіді на користь соціальної бажаності.

Методика діагностує «явну», неприховану, а виразно усвідомлювану самим підлітком тривожність (хоча й не обов'язково, щоб він її так називав). Специфікою дитячої шкали явної тривожності, на відміну від дорослого варіанту – шкали Дж.Тейлора, є те, що всі симптоми тривожності представлені у ствердних висловлюваннях, тобто дитина повинна визнати у себе їх наявність, відповівши «правильно». Методика дозволяє охарактеризувати рівні тривожності: виявити учнів, яким стан тривожності невластивий; учнів з нормальним рівнем тривожності, з дещо підвищеною тривожністю, з дуже високою тривожністю. В досліджуваних з пенітенціарного закладу ця методика була популярною, а за отриманими результатами для експериментатора дуже інформативною.

Особистісна шкала прояву тривоги (Т.А. Немчин). Опитувальник, що складається з 50 тверджень, які стосуються характеру та провокують «тривожні» стани. Дозволяє виявити три рівні тривожності.

Шкала самотності (Д. Рассел). Методика виявляє рівень суб'єктивного переживання підлітком своєї самотності. Пропонується ряд тверджень, які дитина оцінювала з позицій частоти прояву. Методика дозволяє визначити рівень вираженості переживання самотності (високий, середній, низький).

Малюнкові проби: а) тест «Будинок. Дерево. Людина» – (Дж. Бак); б) «Кінетичний малюнок сім'ї» (Т. Хоментаскас-Беляускайте).

«Будинок. Дерево. Людина» як «класична» проєктивна методика дослідження особистості була запропонована Дж.Баком у 1948 р. і призначена як для дорослих, так і для дітей, можливе групове обстеження. Як відомо, суть методики полягає в тому, що обстежуваному пропонується намалювати будинок, дерево і людину. Потім проводиться опитування за розробленим планом (схемою). Вибір названих предметів для малювання автор обґрунтовує тим, що вони знайомі кожному обстежуваному, найбільш зручні як об'єкти для малювання і, нарешті, стимулюють вільніші словесні висловлювання, ніж інші об'єкти. Методика як вільний малюнок будинку, дерева і людини призначена для того, щоб допомогти зібрати інформацію про особистість підлітка, про

рівень його розвитку, сензитивності, гнучкості, працездатності й інтеграції, а також про сферу його взаємовідносин з довкіллям загалом і з конкретними людьми зокрема.

«Кінетичний малюнок сім'ї». Довідки про методику «Малюнок сім'ї», особливості її діагностичної процедури і порядок інтерпретації дуже детально висвітлені в роботах Т. Хоментausкаса та ін., тому не потребують опису в нашій статті.

Метод лабораторного експерименту. *«Мотиваційно-результативна методика»* О. Дашкевича. Як уже було вказано вище, методика дозволяє виявити зумовлені особливостями людини стійкі властивості психічної регуляції діяльності : 1) зміст домінуючої мотивації (діловий просоціальний або особистісно престижний) і вираженість психодинамічних мотиваційних тенденцій (досягнення успіху або уникнення невдач); 2) особливості самооцінки і домагань (адекватність - неадекватність і рівень вираженості); 3) окремих емоційно-вольових властивостей, пов'язаних з ухваленням рішень (упевненість – невпевненість в успіху, рішучість – нерішучість, наполегливість – ненаполегливість); 4) особливості психомоторних функцій (реактивність, здатність до мобілізації); 5) задоволення – незадоволення рівнем досягнень; 6) стан функцій пам'яті в процесі психорегуляції та низку інших параметрів. Методика організована як керований лабораторний експеримент, у якому моделюється діяльність, що включає сукупність рухових дій, спрямованих на реалізацію етапних і перспективних цілей. Діяльність мотивується рядом стимулів, здатних актуалізувати як просоціальні ділові, так і особисто-престижні мотиви, тісно пов'язані із самоактуалізацією особистості. Цілепокладання і ухвалення рішень до дії здійснюються в умовах вільного вибору трудності рухових завдань. Оцінка складності завдань і результатів їх вирішення проводиться з урахуванням соціальних норм трудності і досягнень. Досліджуваний має можливість здійснювати спроби на завданнях різної важкості, домагаючись досягнення сформульованої ним самою цільовою перспективи. Прийом умисної оцінки результатів дозволяє провести всіх випробовуваних через три ситуації: а) «успіху»; б) «невдачі»; в) «успіху після невдачі». По ходу виконуваних ними дій фіксуються цілі, упевненість в успіху, реальні результати дій (у формі тимчасових характеристик психомоторної активності), задоволеність досягненнями, пам'ять на результати виконаних дій та ряд інших параметрів. Загальний рівень досягнень навмисно регулюється так, щоб не створювати у досліджувани надлишку для самооцінки і ставлення до себе.

Загалом, у дослідженні об'єктивно-психологічних проявів тривожності особлива увага приділялася фактам нерішучості, невпевненості, незадоволення, помилкам пам'яті, що виникають у ситуаціях оцінки, проявам пониженої психомоторної активності, які виразно фіксуються в процесі лабораторного експерименту. Всі його дані були включені в комплекс об'єктивно-психологічних параметрів тривожності.

Висновок. Потрібно констатувати, що вже на етапі пілотажного дослідження нами встановлено значно вищий рівень тривожності представників підліткової популяції, які перебувають у режимі різновидової депривації в пенітенціарному закладі. Укладений нами психодіагностичний тезуарус методик для вивчення тривожності депривованих підлітків, які відбувають покарання в пенітенціарній установі, не вичерпує всіх ракурсів і модальностей проблеми, однак дозволяє здійснити досить повномірне обстеження цієї складноструктурованої вибірки з метою вироблення оптимальних шляхів, способів, методів і засобів їхньої успішної психокорекції та ресоціалізації.

Список використаних джерел

1. Гошовський Я. Ресоціалізація депривованої особистості : [монографія] / Я.Гошовський. – Дрогобич : Коло, 2008. – 480 с.
2. Пенитенциарная психология, педагогика и совершенствование организации воспитательной работы с осужденными в ВТК : сб. метод. рекомендаций по подготовке слушателей к семинарским и практическим занятиям; под ред. В.Н. Синева, В.И. Кривуши. – К. : РИО КИВД при УАВД, 1993. – 120 с.
3. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. – М: Издательство Бахрах, 2006. – 672 с.
4. Робоча книга пенітенціарного психолога / За заг. ред. В.М. Синьова, В.С. Медведєва. – К. : МП Леся, 2000. – 224 с.
5. Синьов В.М. Організація роботи з ресоціалізації засуджених в умовах виховно-трудової колонії / В.М. Синьов, В.І. Кривуша // Соціальна реабілітація неповнолітніх, які повернулися з місць позбавлення волі, у соціальних службах для молоді. – К. : А.Л.Д., 1995. – С.6–18.
6. Словарь основных терминов исправительно-трудова психологии и педагогики / Беца А.В., Кондратьев В.А., Кривуша В.И. и др.; под ред. В.Н. Синева, В.С. Медведєва. – К. : КП ВИПК МВД СССР, 1990.–180 с.

Summary

Speech goes in the article about psychological features and methodical base of diagnostics of anxiety of teenagers which depart punishment in prison establishment. Basic methodical approaches and specific of psychological diagnostics work are exposed with teenagers-colonists, in particular in foreshortening of study of their anxiety.

Keywords: prison establishment, imprisonment, teenagers-colonists, anxiety, deprivation.